

קלעי המלך

ההתנדבות לצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה למען קידומו של עמק ישראל בארצו חודשה באוגוסט 1917, כאשר הוכרז רשמית על הקמת הגדוד העברי באנגליה, שנשא את השם "גדוד קלעי המלך ה-38", שמנה כאלף איש ושלמפקדו מונה מי שהיה מפקד גדוד הפרדות של גליפולי הקולונל פטרסון. בחזית ארץ-ישראל היה גדוד זה הגדוד העברי הראשו שניתן לו ללחום ממש. הוא הוצב בגיזרה קשה, בעבר הירדן, מצפון לירושלים, בסביבת יריחו. הגדוד ה-38 הגיע במאוס 1918 למצרים ומשם הועבר, כעבור זמן קצר, לחזית ארץ-ישראל והשתתף בקרבות האחרונים שהתחילו בספטמבר 1918 ושנסתיימו בכניעת תורכיה בסוף אוקטובר.

לאחר שהוקם באנגליה הגדוד העברי ה-38 הוחל בארצות-הברית בגיוס מתנדבים יהודים לגדוד עברי בצבא הבריטי בראשית 1918, אחרי שארצות-הברית הצטרפה למלחמה נגד גרמניה, לצדה של אנגליה (אם כי לא הכריזה מלחמה על תורכיה) ואחרי שבנובמבר 1917 ניתנה באנגליה הצהרת בלפור. הגרעינים הראשונים של המתנדבים היו מורכבים מכמאתיים איש מתוך גולי ארץ-ישראל בארצות-הברית וכן מחברי תנועת "החלוץ". בין המתנדבים היו דוד בן-גוריון ויצחק בן-צבי, שהשפיעו רבות על תנופתה הגדולה של ההתנדבות, שמספר חבריה הגיע ל-5,000. 4,000 מהם הגיעו למחנה האימונים באנגליה לאחר שהגדוד ה-38 יצא לחזית ארץ-ישראל. כאלפיים מהם הועברו לאחר האימונים לחזית ארץ-ישראל כ"גדוד ה-39 של קלעי המלך". מפקדו היה קולונל אליעזר מרגולין, קצין יהודי, שחי בנעוריו בארץ ישראל, היגר לאוסטרליה, התגייס לצבא הבריטי במלחמה ולבסוף הגשים את חלומו לשוב לארץ-ישראל. הגדוד הגיע בעקבות פרשיו של אלנבי לעבר הירדן, נלחם שם ונטל בשבי חיילים גרמנים ותורכים רבים.

על אף הרוח הלאומית-הציונית ששררה בגדוד לא הצליחו רוב חייליו להיקלט בארץ, בגלל המצב הכלכלי הקשה שהיה, וחזרו לארצות-הברית. עם המעטים שנשארו בארץ נמנה נחמיה רבין, אביו של יצחק רבין (שנשא לאשה את רוזה כהן, מראשי הפעילות כ"הגנה" ובהסתדרות בתל-אביב).

עם כיבוש חלק מן הארץ עליידי הבריטים (ירושלים וחלק הארץ מדווים לירקון נכבשו בסוף 1917, כשלושת רבעי שנה לפני החלקים האחרים), העסיקה שאלת השתתפותם של תושבי הארץ בכיבושה חלקים רבים בתוך היישוב. לאחר שהגיעו לארץ-ישראל חיים וייצמן וזאב ז'בוטינסקי (כמסגרת הגדוד ה-38) נקראה אסיפת מתנדבים ברחובות, שהשתתפו בה יותר מאלף איש.

התחיל משא ומתן עם השלטונות הבריטיים על התנדבות גדוד מן הארץ לצבא הבריטי. שישה חודשים לאחר שהתחיל המשא-ומתן אישרו הבריטים את הקמת הגדוד. ביולי 1918 יצאו המתנדבים (460 מן היישוב החדש שחי ביהודה וביפו ו-250 מן היישוב הישן בירושלים) למחנה-אימונים במצרים. היוזמים והפעילים בהקמת הגדוד הקימו בתוכם מועצה (מוסד זר באופיו לצבא הבריטי), שתפקידה היה לדאוג לפעולת התנדבות בגדוד וכן לייצג את החיילים בפני המפקד. הגדוד מארץ-ישראל שנקרא "הגדוד ה-40 של קלעי המלך" התאמן במצרים

אליהו אגרס יובל לבריגדה

חיילי הבריגדה היהודית מארץ-ישראל במלחמת העולם השנייה (חי"ל - חטיבה יהודית לוחמת) יקיימו ביום המישי הקרוב במושב אביחיל בעמק חפר (שהוקם בשנת 1932 עליידי ארגון ההתיישבות של חיילים משוחררים ששירתו במלחמת העולם הראשונה בגדודים העבריים של הצבא הבריטי לציון יובל שנים להקמת הבריגדה. הכינוס נערך מטעם איגוד החיילים משוחררים בישראל ומרכז ההסברה שבמשרד החינוך. בכנס ישתתף וישא דברים ראש הממשלה יצחק רבין, שיעלה ודאי את זיכרו של אביו, נחמיה, שנימנה עם החיילים שהצטרפו בשנת 1917 בארצות-הברית לגדודים העבריים בצבא הבריטי ונשאר בארץ אחרי גמר המלחמה ושחרורו מהצבא. כינוס זה יהווה אות וסמל לתופעה אופיינית שהיתה קיימת וקנתה לה ייחוד בתולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל לפני קום המדינה: "התנדבות". תולדותיה של התנדבות זו לגדודים העבריים ולצבא הבריטי בארץ-ישראל בשתי מלחמות העולם מבטאות את המאמצים שנעשו עליידי יהודים מן הארץ והגולה למען קידומו של עם ישראל בארצו, הצלת יהודים בגולה ומלחמה באויביהם. המתנדבים הראשונים במלחמת העולם הראשונה לצבא הבריטי, שנלחם נגד תורכיה ששלטה בארץ-ישראל, היו נהגי הפרדות מארץ-ישראל, שעליהם כתב בשנת 1915 ראש המטה העליון של צבא המשלוח הבריטי בים התיכון, גנרל סיר יאן המילטון: "בצבא הלוחם בפקודתי נמצאת יחידה עברית טהורה. לפי מיטב ידיעתי הרי זו פעם ראשונה בתקופה הנוצרית שדבר כגון זה קרה. האנשים שמהם הורכב הגדוד גורשו באכזריות מירושלים עליידי התורכים. הפלוגות האלה ידועות בשמן הרשמי 'גדוד נהגי הפרדות הציוני' וקציניה כחייליה גילו אומץ רב בהביאם מים, מזונות ונשק אל קו החזית תחת אש כבדה." גדוד נהגי הפרדות שהה בחזית גליפולי - חצי אי בחלק האירופי של תורכיה, במבואות מיצר הדרדנלים, בין המיצר לים האיגאי - עליו נחתו האנגלים באפריל 1915. אמנם חיילי גדוד זה מילאו את תפקידיהם כהלכה, אולם הצבא הבריטי נכשל בקרב זה, ואחריו לא גילו האנגלים עניין בו והוא התפרק.

- בסוף חודש זה
- יקיימו ותיקי
- הבריגדה,
- "החטיבה"
- היהודית
- הלוחמת",
- כינוס חגיגי
- באביחיל לציון
- יובל שנים
- להקמתו. בחי"ל
- הוגשמו שלוש
- מטרות: מלחמה
- בנאצים, פגישה
- עם שארית
- הפליטה
- והעלאתה ארצה
- ותרומה חשובה
- להקמת צה"ל
- והדרכתו

מפנה מפתיע

בספטמבר 1940 נראה היה שחל מפנה מפתיע: ברדיו הארץ-ישראלי ובעיתונות העברית פורסמה קריאה מטעם ממשלת המנדט לגיוס מתנדבים ליחידות רגלים לחומות של הצבא הבריטי. היו אלה פלוגות חיל רגלים שצורפו לרגימנט האנגלי הוותיק ה"באפס" ונקרא בארץ "באפס פלשתינאי". היה זה ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית משה שרתוק (שרת), אשר פילס את הדרך להתנדבות המונית לצבא הבריטי. לשירות במלחמה התנדבו כ-

5,000 בצבאות אחרים (הצ'כי וכו') וכ-5,000 במסגרות שונות של שירות ביטחוני - בפלמ"ח, במשטרה ובשירותי ביטחון שונים. אכן, השתתפותנו במלחמה, למרות אופיה ההתנדבותי, עלתה יחסית על זו של עמים אחרים, שבהם הגיוס לצבא היה כפוי.

במהלך המלחמה הגיעו יחידות עבריות אל כל החזיתות בצפון-אפריקה ובאירופה. פלוגות חפרים נשלחו, בשלב מוקדם של המלחמה, לצרפת, והיו בין הראשונים שבאו במגע עם האויב, השתתפו בנסיגה הגדולה לדנקרק, ומאוחר יותר במצור על טוברוק. יותר מ-1,500 חפרים ופלוגות עובדי נמל מארץ-ישראל נישבו עליידי הגרמנים בעת נפילת יוון וקריתים; 140 חיילים מפלוגת חיל התובלה 462 טבעו, כאשר האניה שבה הפליגו למאלטה הופצה עליידי מטוסים גרמניים.

לאחר שפורסמה הקריאה מטעם ממשלת המנדט לגיוס מתנדבים "ליחידות רגלים לחומות של הצבא הבריטי" התגייסתי בנובמבר 1940 לפלוגה 6 של הבאפס. אולם תוך זמן קצר הוברר כי הקריאה הנ"ל היתה מטעה. לא היתה כוונה לשלוח את הפלוגות הארץ-ישראליות לחזית או להכשירן לכך. 15 הפלוגות היהודיות שהתנדבו ל"באפס" - כ-3,000 חיילים - שירתו בתפקידי שמירה בלבד. שמרנו על מחסנים, מתקנים צבאיים ושבוים איטלקיים בלטרון. היינו מתוסכלים. שאלנו את עצמנו: מדוע התגייסנו? רצינו להילחם בנאצים בחזית כיהודים מארץ-ישראל והנה נגזר עלינו לשרת בעורף. ביטוי לתחושה זו של תסכול וזעם נתן בן-גוריון במושב מיוחד של אסיפת הנבחרים של היישוב בסוף 1942, שבה תבע מן הבריטים את עלבון ההתגייסות:

"אנחנו קוראים אתכם למשפט על כבודנו היהודי המחולל. הוא אינו מחולל עליידי היטלר. הנאצים אינם יכולים לפגוע בכבודנו. הם יכולים לרטש את נשינו; הם יכולים לרמוס את ילדינו; הם יכולים לקבור חיים את זקנינו, אבל אין בכוחם לחלל את כבודנו היהודי והאנושי. אתם, עמי התרבות, מקפחים את זכותנו להילחם כיהודים (...). הבו שוויון לעם היהודי - הבו לנו את הזכות להילחם ולמות כיהודים."

בדצמבר 1942 היה נדמה לנו, כי יש סימן לשינוי לטובה בעניין יציאתנו לחזית. מ-15 פלוגות הבאפס הוקמו שלושה גדודי חיל רגלים. קיוונו שבמסגרת הגדודים נתחיל עתה להתאמן לקראת הפיכתנו ליחידה לחומות וליציאה לחזית. חיש מהר התברר לנו, כי התפקידים לא השתנו - רק משמר. בתוך היחידות שרר הלך-רוח של תסכול, התמרמרות ואכזבה מרה. מי שתרם או לכך שהחיילים יתגברו על הלך-רוח זה היה משה שרת, שראה בהתנדבות חזות הכול. הוא היה מבקר לעתים קרובות ביחידות השונות ומעורר אותנו. קורא לסבלנות ואומר: כאלה הם האנגלים. אינם ממהרים. אנחנו לוחצים ... ואני מקווה שגם נצלית.

ביולי 1943 קיבל הגרוד השני של חיל הרגלים הארץ-ישראלי (הבאפס) פקודה לצאת לשירות מחוץ לארץ-ישראל. בוויכוחים שהתנהלו בגרוד בעד ונגד היציאה לחוף-לארץ נמנית עם מחייבי השירות בחוף-לארץ, כי היתה לי הרגשה (שהתאמתה לאחר שנה ויותר), כי צעד זה פותח סיכוי ליציאה לחזית, מה שנמנע מאתנו כל עוד אנו בארץ. הגרוד השני יצא או ללוב ושירת בכנאזי יותר משנה.

בהתלהבות מתוך ציפייה להשתתפות בכיבוש אזורי הגליל והשטחים האחרים המחוזקים עליידי התורכים. באותו זמן עברו את מצרים הגרוד ה-38 והגרוד ה-39 בדרכם לחזית בארץ. מפגש זה עורר תקוות לארגון שלושת הגדודים לבריגדה עברית בפיקודו של פטרסון.

הגרוד הראשון ליהודה

הידיעה של המערכה הקצרה והמוצלחת לשחרור הארץ, שהתנהלה בלעדיו, עוררה אכזבה בקרב חיילי הגרוד ה-40 מארץ-ישראל. חודשיים לאחר תום המלחמה בארץ הועבר אליה הגרוד.

בראשית 1920 התחיל תהליך שחרורם של חיילי הגדודים מהצבא. רוב אנשי חוץ לארץ עזבו את הארץ ובני היישוב השתחררו וחזרו לעבודתם. שרידי הגדודים התקיימו כמה שנים והתנהלו משאומתן עם השלטונות לגבש מהם יחידה צבאית יהודית שתמשיך את קיומה בארץ כגדוד אחד. הוא אמנם היה קיים זמן קצר וקיבל את השם "הגרוד הראשון ליהודה". כאשר פרצו מאורעות רמים בארץ מילאו אנשי הגדודים ומשוחרריהם תפקיד פעיל בהגנה על היישוב - בי 1920 בירושלים ובתל-חי וב-1921 בתל-אביב ובמושבות. מאחר שפעילות זאת היתה תוך הפרת משמעת צבאית - נאלצו להתפזר.

כאמור, הוקם בשנת 1932 בעמק חפר מושב של חיילים משוחררים מהגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה בשם אביחיל. באותו מושב יתכנסו בסוף חודש זה מתנדבים במלחמת העולם השנייה, ששירותם בצבא הבריטי לפני יותר מיובל שנה נחשב היום בארץ ובתפוצות כפסגה ושיא של התנדבות. עובדה, עד היום ידועים נציבור רבבות המתנדבים במלחמת העולם השנייה כאנשי הבריגדה, אף-על-פי שהם היו רק 5,500 מתוך יותר מ-30,000 מתנדבים לכל יחידות הצבא הבריטי.

כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939 עמד היישוב העברי בארץ-ישראל, שמנה אז קרוב ל-500,000 נפש, לפני דילמה קשה. מן הצד האחד ניצבה גרמניה הנאצית, שהשמדתו המוחלטת של העם היהודי היתה אחת ממטרותיה העיקריות וכבר החלה לממש באכזריות יעד זה. ומן הצד השני היתה אנגליה ובעלות בריתה, אשר שלטה אז על ארץ-ישראל והנהיגה בה מדיניות אנטי-ציונית ואנטי-יהודית מובהקת. הפתרון לדילמה זו עליידי הנהגת היישוב מצא את ביטויו באמירה הידועה של דוד בן-גוריון, כי עלינו להילחם באויב הנאצי כאילו "הספר הלבן" האנגלי אינו קיים ולהמשיך במאבק נגד השלטון הבריטי בארץ-ישראל כאילו אין מלחמה עם הנאצים.

הביטוי הרשמי למדיניות זו ניתן עליידי נשיא ההסתדרות הציונית העולמית, חיים וייצמן, לראש ממשלת בריטניה, נוויל צ'מברליין: "הרגשת היהודים היא שעליהם לתרום להגנת הערכים הקדושים בשעת משבר זו. רצוני לאשר את ההכרזה שמסרנו אני וחברי בחודשים האחרונים, שהיהודים עומדים לימין בריטניה הגדולה וילחמו יד ביד עם המעצמות הדמוקרטיות (...). הסוכנות היהודית מוכנה להיכנס להסדרים מידיים לניצול כוחה-הארם היהודי, הכשרון הטכני וכו'". האמת היא שהתשובה של ממשלת בריטניה על ההצעה לכוון את תנועת ההתנדבות של היהודים בארץ-ישראל ובארצות אחרות לכוון צבאי שישרת לצד בעלות-הברית היתה קרירה ודוחה.

בשנה הראשונה למלחמה היה נראה כי ממשלת בריטניה, מתוך שיקולים פוליטיים (נאמנות למדיניות "הספר הלבן") ומתוך התעלמות מצרכים צבאיים ומהפוטנציאל של היישוב העברי בארץ-ישראל, רוחה את ההצעה של הסוכנות היהודית על "ריוויזיה יהודית שתגייס בארץ-ישראל ובמקומות אחרים לשירות עם הצבאות הבריטיים במלחמה בכל מקום שיירש". עם זאת נתבקשה הסוכנות היהודית עליידי השלטונות הצבאיים בארץ-ישראל לשתף פעולה בגיוס יהודים ליחידות טכניות מסוימות של הצבא הבריטי בארץ ולחיל החפרים הארץ-ישראלי לשירות בחזית המערב. הסוכנות הסכימה לעזור בגיוס הראשון, אך לא בגיוס לחיל החפרים, מאחר שראתה פגיעה בשיטה המגבילה את המתגייסים לתפקידי עזר בלבד.

בינתיים החמיר מצבה של בריטניה במלחמה: צרפת, בלגיה, הולנד דנמרק ונורווגיה נכבשו עליידי צבאות היטלר. איטליה הצטרפה למלחמה לימינה שלגרמניה. התהרוקות הגורמת-המצור סביב עמדות בריטניה במזרח התיכון - לוב וחכש מזה, יוון, כרתים וטוריה של וישי מזה - גרמה להתרחבות הפרצות בחומה האטומה של המדיניות הבריטית כלפי התגייסות היהודים בארץ-ישראל; הוקמו פלוגות-עזר יהודיות מיוחדות של נהגים, תותחנים, יחידות הנדסה, קומנדו ועוד.

כובד משקלו של צ'רצ'יל

המאבק של החיילים ושל המוסדות הלאומיים על הקמת חטיבה יהודית לוחמת בחזית השיג את מטרתו רק בשלבי המלחמה האחרונים. למרות התנגדותם של מפקדי הצבא במזרח התיכון ובאיטליה, הטיל צ'רצ'יל את כל כובד משקלו למען היענות לתביעת הסוכנות היהודית.

ביולי 1994 התקבלה החלטה בקבינט המלחמה המחייבת את המטה הכללי לבחון את האפשרות להקמתה של חטיבה מוגברת (Brigade Group) יהודית. ב-20 בספטמבר שודרה ברדיו הודעה רשמית של מיניסטרויון המלחמה הבריטי על הקמת חטיבה של חיל רגלים מוגברת, המבוססת על שלושת הגרודים של

הרגימנט הארץ-ישראלי, בתוספת יחידות סיוע. שלושת הגרודים, פלוגות התותחנים, התובלה (פלוגה 178), מהנרסים, פלוגה רפואית ועוד רוכזו בכורג' אל-ערב שליך אלכסנדריה ואחרי תקופה קצרה של ארגון ואימון הגיעה החטיבה בנובמבר לאיטליה. כאן השלימה את אימוניה ונכנסה לחזית כחלק מהמחנה השמיני הבריטי לפני התחלת ההתקפה הגדולה על הצבא הגרמני בצפון איטליה. היא נטלה חלק פעיל בקרב על נהר הסניו, שהיה הקרב האחרון לפני התמוטטות המערכת הצבאית הגרמנית באיטליה.

הערכה הולמת על צורת שירותם ופעילותם בחזית של חיילי הבריגדה ניתנה במכתבו של הגנרל האמריקאי מארק קלארק, מפקד צבאות בעלות-הברית באיטליה אל בריגאדיר פראנק בנימין, מפקד הבריגדה, בו הוא מודה "על שיתוף-הפעולה הנהדר שנתתם בהתקפה שהכריחה את הגרמנים לכניעה בלי תנאים. עוללותיכם בסביבות אגם קומאקיו ודרומית לדרך מס' 9 היו בלי ערך רב בפעולות שגרמו לכניעה."

בהודעה על מצב המלחמה, שמסר צ'רצ'יל ב-28 בספטמבר 1994 בבית הנבחרים, נאמר: "הצבא הבריטי באיטליה כולל גם יחידות ארץ-ישראליות. כאן ברצוני להזכיר את ההכרזה שאולי קראוה חברי הבית וחושבני שתזכה להערכה ולאישור, שהממשלה החליטה להיענות לבקשת הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, שתוקם בריגדה יהודית מוגברת (בריגייד גרופ) כדי לקחת חלק בפעולות קרב. יש מספרים עצומים של יהודים המשרתים עם חילותינו ועם החילות האמריקאיים בתוך כל המחנות, אך נראה לי כיאות בהחלט, כי יחידה מיוחדת מאותו הגזע שסבל יחס לא-יטואר מצד הנאצים תיוצג בפורמאציה מובהקת בין החילות שנאספו להנחיל להם את תבוסתם הסופית, ואין ספק בלבי שלא זו בלבד כי יקחו חלק פעיל במאבק אלא גם בכיבוש שיבוא אחרי כן."

אחרי שנסתיימה המלחמה נתגלה לעיני חיילי הבריגדה באירופה האסון הגדול שפקד את עמם, ששליש ממנו הושמד בשואה. החיילים הלכו אל היהודים המעטים, "שארית הפליטה", והקרינו להם את תקוות הגאולה. לאלפי חיילים היו קרובים באירופה והם יצאו לחפש את שרידיהם. במרכז חייהם של חיילי הבריגדה באותם ימים עמדו: חיפוש ניצולי שואה, מפגש עם זועות מחנות הריכוז וההשמדה ובעיקר - ארגון פעולות הצלה. מהר מאוד הפכו מחנות הצבא של הבריגדה, בייחוד בצפון איטליה אבן שאובת לרכבות ניצולים. החיילים שליחי היחידות הארץ-ישראליות (לא רק הבריגדה) חיפשו וקלטו יהודים שנשארו בחיים; ילדים יהודים הוצאו ממגורים ומבתי משפחות נוצריות. כולם הועברו למחנות שבהם קיבלו מזון, בגדים, טיפול וסער. הם הוכנו לעלייה לארץ-ישראל. פעולה זו היתה ידועה לבריטים, שכאותם ימים ריכזו מאמצים רבים למלחמה בהעפלה לארץ-ישראל, שאורגנה על-ידי חיילים ששירתו בצבאם. הם החליטו להוציא את הבריגדה מצפון איטליה ולהעבירה להולנד ולבלגיה.

אולם גם זה לא שינה את פעולתם של חיילי הבריגדה, ואז החליטו הבריטים על פירוק הבריגדה והחזרת המתנדבים לארץ-ישראל. כדי לאפשר את המשך פעולות ההצלה, למרות הפירוק, השאירה הבריגדה באירופה 120 מחייליה, שמסרו את מריהם ומסמכיהם לצעירים יהודים מהניצולים, שכאו במקומם לארץ, ואילו הם נשארו והמשיכו לטפל בשארית הפליטה ולארגן את עלייתה. זמן קצר לאחר פירוק הבריגדה זכו מפקדיה וחייליה להגשים עוד מטרה שלשמה היא הוקמה: להיות גרעין לכוח עברי, לצבא יהודי סדיר. במלחמת העצמאות תרמו הניסיון והירע שרכשו תרומה מכרעת להקמתו ולהתפתחותו של צבא הגנה לישראל.

בכינוסים באביחיל יוכלו חיילי הבריגדה לציין את יובל השנים לקיומה ולהגשמת שלוש המטרות שלמענן היא קמה: מלחמה בנאצים; ראשונים לפגוש את שארית הפליטה באירופה, לארגן אותה ולהעלות אותה ארצה; תרומה נכבדה להקמת צה"ל ולהררכתו.

פגישת משה שרתוק (שרת) עם מפקד הבריגדה, פרנק בנימין בחזית באיטליה

פגישת משה שרתוק (שרת) עם מפקד הבריגדה, פרנק בנימין בחזית באיטליה

4